

КЛЕШНЯ Ганна Миколаївна,
*кандидат філософських наук, старший лаборант
кафедри філософії НН ГМІ НАУ*

ОСМИСЛЕННЯ РИЗИКІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Україна завжди прагнула забезпечувати своїм громадянам освіту, яка відповідала б стандартам і нормам найбільш ефективних і якісних освітніх систем Європи і світу. Однак за сучасних умов, коли функції освіти змінюються, змінюється ефективність їх виконання, в середині самої системи вищої освіти виникають ризики.

Поряд із незаперечними перевагами, пов'язаними з можливостями вільного розповсюдження інформації, помітними є і негативні наслідки глобалізаційних процесів, зокрема, загроза втрати ролі національних держав, занепаду національних економік, підрив науково-технічного потенціалу країн з нестійкою економікою. Характерною тенденцією для останнього десятиліття стало залучення закордонних фахівців на керівні посади як у провідні підприємства так і у центральні органи виконавчої влади нашої держави. Це є тривожним сигналом і для галузі освіти, адже свідчить про недостатній рівень підготовки управлінських кадрів у нашій державі. Тобто, попри апріорі позитивну практику залучення сучасних західних технологій викладання, лишаються не осмисленими внутрішні ризики освіти, що свідчать не на користь конкурентоздатності існуючої системи.

Відповідність вищої освіти умовам соціальної безпеки безпосередньо пов'язана з ефективним виконанням освітою своїх головних функцій, в першу чергу, соціальних. Окреслена проблема є *перманентно актуальною*, оскільки у різні історичні періоди функціонування й розвитку науки та освіти час від часу здійснюються спроби осмислити та віднайти актуальні вимогам часу форми та зміст освіти.

У сучасному суспільстві фактор ризику лежить в основі багатьох соціальних проблем різних груп. Як явище, що притаманне динамічним системам, ризик виникає об'єктивно. Його причиною є комплексна трансформація, «що охоплює всі сфери життя суспільства

і виражена в перетвореннях способу діяльності людини (культури), форм відносин між людьми в ході їх діяльності (соціальності)».

Ризик і ризикові ситуації є швидше нормою, ніж винятком. Перехід від однієї стадії розвитку до іншої, коли старі механізми соціальної регуляції вже втратили ефективність, а нові ще не сформовані, не випробувані, не запроваджені в соціальну практику, породжують об'єктивну невизначеність – неясність, розмитість, нечіткість, неструктурованість і незавершеність. Виникає так зване Середовище ризиків (термін Е. Гідденса), в якому мало що гарантовано. Життєдіяльність в подібних умовах іманентно пов'язана з ризиком. Здатність оптимізувати власний потенціал, нестандартні моделі поведінки, передбачати можливі наслідки ризикованих дій є необхідною умовою реалізації індивідуальних життєвих стратегій сучасної людини. Питання правильного вибору професії, відповідність отриманого рівня знань суспільним потребам без сумніву знаходиться у площині ризиків.

Важливою складовою інформаційного суспільства є проблема, безпосередньо пов'язана з освітою і культурою: це збереження і трансформація національних духовних і соціальних цінностей. Вона актуалізується в рамках ринкового функціонування освіти. У цьому контексті, у зоні ризику знаходиться сама здатність системи освіти дати адекватні відповіді на виклики часу пов'язані з світоглядним аналізом її статусу і ролі в суспільстві.

Вища освіта, що повинна сприяти самореалізації особистості, досить часто продукує ризики невідповідності отриманої кваліфікації молодих спеціалістів суспільним потребам. За таких умов особливо помітно страждає освітній статус молоді, причому не стільки в кількісному, скільки в якісному вираженні. Існує гостре протиріччя між цінністю освіти як статусного сертифіката та його когнітивною складовою. Як показують багаторічні дослідження, знання стало вчетверо менш значимим для молоді, ніж диплом. Цінність освіти активніше реагує на зміну загальної ситуації в освіті й на протязі останніх 15-20 років коливається по синусоїдальній траєкторії разом з ростом імпульсивності впровадження новацій: чим частіше відбуваються експерименти в сфері освіти, тим активніше зростає невизначеність освітніх і взагалі життєвих перспектив молодих людей. Відповідно, тим більше збільшується їх інструменталізм і прагматизм.

Положення і мотивація молоді в сфері освіти визначаються за територіальними, соціальними і матеріальними підставами. Ризики залишитися без освіти або отримати неякісні знання значно вищі у селян, ніж у городян; у жителів малих міст і селищ міського типу, ніж у тих, що проживають у великих містах; у вихідців з незаможних сімей, ніж у представників більш забезпечених родин. Це все призводить до нерівності освітнього потенціалу молоді, яке підсилює ризик деформацій в механізмі інтелектуального відтворення соціуму.

В умовах процесів, що зазнають нелінійних змін, які супроводжують ризик, ця реакція знаходить практичний прояв у способах саморегулювання, що представляють собою результат конкретних дій і діяльності по відстеженню та осмисленню молодими людьми того, як розвивається та чи інша ситуація. Важливу роль у цьому процесі відіграє індивідуальна або групова рефлексія. Вона реалізується за допомогою постійного переосмислення основ своєї діяльності, самоаналізу її результатів у напрямку оптимального вибору заради максимізації самореалізації або мінімізації втрат. Гарантом успішного саморегулювання є право. Відбиваючись в правовій свідомості, результати діяльності набувають легітимну форму.

У ситуаціях ризику на локальному рівні відбуваються спонтанне саморегулювання, індивідуальний пошук усвідомленого способу вирішення проблем, пов'язаних, наприклад, з вступом до навчального закладу, вибором професії, працевлаштуванням. По суті, самоорганізація молоді – це приклад досліджуваних у синергетиці «самоорганізованих середовищ», що функціонують в умовах, інституційні параметри яких змінюються в умовах невизначеності. У найбільш вираженій формі вона проявляється в індивідуалізації молоді, притаманній суспільству ризику. Реалізуючи реакцію на ризикові ситуації власними силами, молоді люди виробляють нові орієнтири, котрі пов'язані зі старими стереотипами і традиціями в сфері освіти. На груповому рівні саморегуляція здійснюється через механізми стратифікації, соціокультурної регуляції, самоорганізації.

В умовах соціальної невизначеності змінюється роль самого інституту освіти. Перш за все, в сучасних умовах передача культурної спадщини від покоління до покоління все більше втрачає форму лінійно-поступального руху. У повсякденному житті молоді люди постійно стикаються зі складно узгоджуваними між собою прагненнями поліпшити умови свого життя, заробити – і одночасно

досягти успіху в освіті, в культурному розвитку, в спорті, створенні сім'ї, народження дітей і т.д. У суспільному житті, особливо при неефективній соціальній політиці, в процесі передачі культур накопичуються нереалізовані протиріччя між матеріальним і духовним виробництвом. Недооцінка будь-якої сторони суспільного виробництва, будь то створення матеріальних умов життя або духовний розвиток, посилює соціальні ризики не тільки в цих сферах, а й у суспільному відтворенні в цілому. Роль соціальних інститутів у досягненні і збереженні єдності обох сторін виробництва важко переоцінити.

В умовах соціальних процесів, що розвиваються нелінійно, подолання протиріч пов'язане з новими ризиками. Вони пов'язані з виникненням випадкових факторів, здатних посилювати розрив між матеріальним і духовним виробництвом, в результаті чого порушується досягнута рівновага між сформованими умовами життєдіяльності та очікуваннями молодих людей. Їх взаємодії також починають розвиватися по нелінійної траєкторії і набувають спонтанний, малопередбачуваний характер. Це проявилось, зокрема, в протиріччі між модернізаційними стратегіями в освіті і катастрофічним перевантаженням учнів. Останні змушені самотійно регулювати цей процес, підміняючи реальні ситуації імітацією. Аналогічно посилюються протиріччя у зв'язку з наявністю диспропорцій у підготовці та використанні фахівців, з перевиробництвом представників так званих модних професій, з порушенням балансу технічного і гуманітарного, державного і приватного, безкоштовного і платного освіти. Пошук індивідуальних стратегій подолання цих протиріч призводить до того, що життєвий шлях молоді людини починає виступати як «окремо взятий тимчасовий сегмент, який майже не пов'язаний з наступністю поколінь» (Е. Гідденс). Тобто порушується цілеорієнтована регуляція механізму суспільного відтворення.

Отже, зазначимо, що ризики пов'язані з освітою, є закономірними для не суспільства, що розвивається не лінійно. Лише своєчасне реагування на майбутні потреби, із врахуванням тенденцій розвитку науки та суспільних запитів, може значно зменшити негативні наслідки невідповідності у пропозиції освітніх послуг та їх потреб.